

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 5 Sayı: 21 Volume: 5 Issue: 21

Bahar 2012 Spring 2012

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

KUTADGU BİLİG'DE BETİMLEYİCİ EYLEMLER*

“DESCRIPTIVE AUXILIARY VERBS IN KUTADGU BILIG”

Aziz MERHAN*

Özet

Birleşik eylemler Türk dillerinin tarihsel gelişimleri içinde henüz aydınlığa tam olarak kavuşturulamamış bir meselesidir. Bu çalışmada, meselenin çözümüne katkıda bulunmak amacıyla 11. yüzyılda Karahanlı Türkçesiyle kaleme alınmış Kutadgu Bilig eserindeki betimleyici eylemler ele alınmıştır. Dil malzemesi bakımından Türkoloji için önemli olan bu tarihsel eser, betimleyici yardımcı eylem bakımından da çok çeşitliliğe ve zenginliğe sahiptir. Bu tipten on yedi eylem belirlenmiştir. Betimleyici yardımcı eylemler genellikle ana ve yardımcı olarak adlandırılan iki eylemin birliğinden meydana gelmiş ve anlamca bir birlik oluşturan eylemlerdir. Ana eylem temel anlamını genelde korurken ve ulaç ekleriyle çekimlenirken, çekimli halde bulunan yardımcı eylem gerçek anlamını yitirmekte ve semantik bir fonksiyon almaktadır. Yardımcı eylemler böylelikle farklı kılışları dile getirmektedirler.

Anahtar Sözcükler: Kutadgu Bilig, birleşik eylemler, betimleyici yardımcı eylemler, Karahanlı Türkçesi, Orta Türkçe, kılış (aktionsart)

Abstract

Compound verbs are an issue of the Turkic languages that is not yet completely cleared up through their historical development. In this study, the descriptive verbs included in the book titled Kutadgu Bilig, which was written in the 11th century in Karakhanid Turkish, in order to contribute to the solution of this issue. This historical work, which is significant for Turcology in terms of the linguistic material, is also diverse and rich in terms of the descriptive auxiliary verbs. Seventeen verbs of this type have been detected. The descriptive auxiliary verbs are the verbs that are generally formed by combination of two verbs (called main and auxiliary verbs) and that establish a semantic union. While the main verb generally maintains the basic meaning and is conjugated with the gerund suffixes, the auxiliary verb that is in the finite state loses its real meaning and assumes a semantic function. Thereby, the auxiliary verbs express different actions.

Key Words: Kutadgu Bilig, Compound Verbs, Descriptive Auxiliary Verbs, Middle Turkish, Karakhanid Turkish, Actionsart.

* Bu makale, 24-28 Eylül 2007 tarihlerinde Almanya/Freiburg'da gerçekleştirilen 30. Alman Doğubilimcileri Kongresi'nde (30. Deutscher Orientalistentag) sunduğumuz ve daha sonra “Deskriptive Hilfsverben im Werk Kutadgu Bilig” (Kutadgu Bilig Eserinde Betimleyici Yardımcı Eylemler) başlığıyla online yayımlanmış olan bildirimizin çevirisi (*Ausgewählte Vorträge*, Herausgegeben im Auftrag der DMG von Rainer Brunner, Jens Peter Laut und Maurus Reinkowski, online-Publikation, November 2009; URL: <http://orient.ruf.uni-freiburg.de/dotpub/merhan.pdf>) olmakla birlikte bazı yerlerde değişiklikler yapılmış ve çeviriye her zaman bağlı kalmamıştır.

* Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

1. Giriş

“Mutlu olma bilgisi” anlamına gelen Kutadgu Bilig¹ Hicri 462 (1069/1070) yılında Balasagunlu (Kırgızistan/Isikköl’ün batısında) Yusuf Has Hacib tarafından Orta Asya’da Karahanlılar (932-1212) devrinde yazılmıştır. Türkçe ilk İslami eser niteliğindeki bu eser, 85 bölüme ayrılmış 6645 beyitten oluşmaktadır. Fars şairi Firdevsî’nin (öl. 1020) ünlü eseri Şahname’nin ölçüsü olan aruzun mütekarip (fa’ülün fa’ülün fa’ülün fa’ül) kalıbıyla yazılmış öğretici bir mesnevidir. Aynı zamanda bir siyasetname olan Kutadgu Bilig’de *kutu* (mutluluğu) elde etme konusunda sohbet eden dört temsili kişinin düşünceleri işlenmiştir. Bu dört temsili kişi şunlardır:

1. Doğru yasayı (köni törü) temsil eden hükümdar (ilig/élig) *Kün-togdı* “gün doğumu”
2. Mutluluğu (kut) temsil eden vezir *Ay-toldı* “dolunay”
3. Vezirin, anlayışı (ukuş) temsil eden oğlu *Ögdülmiş* “övlümüş”
4. Ögdülmiş’in, ahireti (akıbet) temsil eden akrabası *Odğurmış* “uyanmış”

Eserin üç yazma nüshası (Herat, Mısır, Fergana) mevcuttur. Viyana nüshası olarak da bilinen Uygur harfli Herat nüshası Ármin Vámbéry (1832-1913) tarafından seçmeler yapılarak Almanca çevirisiyle² ve 20 yıl sonra Wilhelm Radloff (1837-1918) tarafından tamamı³ yayımlanır. Bir yıl sonra Radloff, eserin transkripsiyonlu metnini⁴ ve 1896 yılında Kahire nüshasının bulunmasını müteakip yıllarda da karşılaştırmalı yayını⁵ yapar. 1940’lı yıllarda Türk Dil Kurumu her üç nüshanın tıpkıbasımlarını⁶ yayınladıktan sonra Reşid Rahmeti Arat (1900-1964) 1947 yılında üç nüshayı karşılaştıran çalışmasını (*Kutadgu Bilig I, Metin*, İstanbul) ve 1959 yılında Türkçe çevirisini (*Yusuf Has Hâcib – Kutadgu Bilig II, Çeviri*, Ankara) yayımlar. Biz bu çalışmamız için Arat’ın bu iki yayını ile eserin dizininden⁷ yararlandık.

Betimleyici (tasvirî) eylemden kendisinden önce gelen asıl eylemle anlam birliği oluşturan eylem kastedilmektedir. Bu durumda birleşik eylemin⁸ bir parçası olarak asıl anlamını yitirerek kendisinden önceki eylemin kılınış biçimini göstermeye yarar (Gabain, 1953: 4). Türkçenin tarihsel gelişimi süresince, özellikle de Doğu Türkçesinde yaygın bir şekilde görülen bu eylemlerin asıl işlevleri ulaç ekli asıl eylemi betimlemektir. Kutadgu Bilig’de bu türden eylemlerden 17 tanesi belirlenmiş olup bunlar aşağıda alfabetik düzen içinde tek tek ele alınmıştır.⁹ Bunun için Arat’ın yayını (Ankara 1991) kullanılmıştır.

¹ Daha fazla bilgi için Reşid Rahmeti Arat’ın *Kutadgu Bilig I Metin* (3. baskı, Ankara 1991) çalışmasının “Giriş” (s. VII-XLV) kısmına bakınız.

² Vámbéry, Á., *Uigurische Sprachmonumente und das Kudatku Bilik*, Innsbruck 1870.

³ Radloff, W., *Das Kutadku Bilik, Facsimile der uigurischen Handschrift der K.K. Hofbibliothek in Wien*, St. Petersburg 1890.

⁴ Radloff, W., *Das Kutadku Bilik des Jusuf Chass-Hadschib aus Bâlasagun, Theil I, Der Text in Transcription*, St. Petersburg 1891.

⁵ Radloff, W., *Das Kutadku Bilik des Jusuf Chass-Hadschib aus Bâlasagun, Theil II, Der Text und Übersetzung nach den Handschriften von Wien und Kairo*, St. Petersburg, 1. Lieferung 1900, 2. Lieferung 1910.

⁶ *Viyana nüshası*, İstanbul 1942; *Fergana nüshası*, İstanbul 1943; *Mısır nüshası*, İstanbul 1943.

⁷ *Metin*, 3. Baskı, Ankara 1991; *Çeviri*, 5. Baskı, Ankara 1991. Eserin dizini: *Kutadgu Bilig III, İndeks*, Haz. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce, İstanbul 1979. Ayrıca her üç eserin yeni ve gözden geçirilmiş tek kitap baskısı: Kabalcı yayınevi, İstanbul 2006.

⁸ Birleşik eylemler hakkında Türkiye’deki Türkologların ileri sürdüğü birbirinden farklı görüşler için bkz. Zühal Ölmez, “Çağataycada Yardımcı Eylemler ve Deyimler Üzerine”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu 2003 Mustafa Canpolat Armağanı*, Yayımlayanlar: Aysu Ata – Mehmet Ölmez, Ankara 2003. Ayrıca Ahmet Bican Ercilasun, *Kutadgu Bilig Grameri - Fiil* (Ankara 1984) adlı doktora çalışmasında Türkçedeki birleşik eylem meselesine ve Kutadgu Bilig’de bu konu hakkındaki genel görüşlere değindikten sonra (s. 45-49) yardımcı eylem ile bildirme görevi gören yardımcı eylemleri haklı olarak birbirinden ayırmaktadır (s. 49-51); ancak birleşik eylemler konusundaki “sık ve çeşitli değildir” (s. 82) görüşü doğru olmadığı gibi, birleşik eylemi oluşturan yardımcı eylemlerden sadece beşini (*bil-*, *bir-*, *tur-*, *bar-* ve *kel-*) vermiş olması (s. 83) da çalışmanın eksikliğine işaret etmektedir.

⁹ Bu makalenin bildiri hazırlığı aşamasında Hatice Şahin’in aynı konuya ayrılmış makalesi (2001) maalesef incelenememişti. Almanca yayınında da bildiri esas alındığından ilave etmemiştik. Burada ise buna değinme gereğinin bir zorunluluk olduğunu belirtelim. Kaynakçaya da bu vesileyle dahil ettik. Makalesinde Şahin, Türkçedeki tasvirî eylem sınıflandırmasını Kutadgu Bilig’e uygulamaya çalışır. Buna göre tasvirî fiillerden yeterlilik *u-*, tezlik *bir-*, süreklilik *tur-*, *kör-*, *bar-* ve *kel-* eylemleriyle kurulurken yaklaşıma biçimini gösteren bir eylem bulunmamaktadır. Bunun dışında *id-* eyleminin de tasvirî niteliğinde olduğunu belirtir.

2. Betimleyici Eylemler

al- "almak"

Sadece geçişli eylemlerle birlikte kullanılan *al-* eylemi esas eylemin tamamlandığını ve gerçekleştirenin bunu kendisi için yaptığını bildirir.

5035 *ikigü turup bardı ilig tapa*
körü aldı ilig yorıdı kopa

"Her ikisi kalkıp hükümdara gittiler; hükümdar onları gördü, yerinden kalkıp yürüdü."

Diğer örnekler:

körü al- "karşılama" 520, 522, 2499, 2548, 2562, 5031, 5035.

saknu al- "anımsamak, düşünmek" 1577, 5648.

tınglayu al- "dinlemek" 1900.

tirip al- "toplamak" 5367.

urup al- "vurmak" 2279.

yandru al- "geri almak" 6296.

Asıl dikkate değer olan, bu eylemin Kutadgu Bilig'de Çağataycadaki (Eckmann, 1988: 109) ve Kıpçakçadaki (Karamanlıoğlu, 1994: 148-149, Akalın, 1988: 103) "iktidar ve olabilirlik" anlamında olmamasıdır. Onun yerine *u-* eylemi bu görevi üstlenmiştir. Bazı Türkologlar (Radloff, 1893: 348-349, Bang, 1916: 911 ve Gabain, 1953: 10-11) Türkçedeki *-AmA-/UmA-* yetersizlik biçiminin *al-* eyleminin *-A/-U* ulaç eki almış asıl eylemle birleşerek kaynaşması sonucunda ortaya çıktığı tahmininde bulunurken, bazıları (Çağatay, 1978: 245; Deny, 1941: §593, Banguoğlu 1938: 158) *u-* "muktedir olmak" eyleminin kalıplaşması şeklindeki görüşü benimsemişlerdir.

bar- "varmak, gitmek"

A/U gerundium ekiyle birlikte asıl eylemin uzaklaşmaya başladığını, belli bir yöne doğru ilerlediğini, sürdüğünü veya özellikle geçmiş zamanla birlikte kullanıldığında asıl eylemin sona erdiğini bildirir.

2750 *közi tok kerek hem kılınçı bütiin*
bari arta barsa küninge kutun

"Servetin günden güne ve mutluluk içinde artmakta devam etmesi için, [hazinedarın] gözü tok olmalı, tavır ve hareketi de güven telkin etmeli."

Diğer örnekler:

arta bar- "günden güne artmak, genişlemek" 5915.

arturu bar- "gittikçe arttırmak" 610.

baka bar- "dikkat etmek" 4753, 6390.

körü bar- "dikkat etmek, iyice dikkat etmek, dikkatlice bakmak" 276, 298, 425, 433, 515, 805, 1410, 1974, 2152, 2221, 2407, 2784, 3368, 3536, 3550, 3855, 4641, 4759, 5384, 5929, 6388.

örü bar- "yükselmekte devam etmek" 617.

saka bar- "saymak, sıralamak" 4428.

söke barma- "sövmemek" 4659.

udu bar- "takip ederek gitmek, beraber yürümek" 5340, 5446.

uru bar- "günden güne [yasalar] koymak" 1570.

uzatu bar- "uğurlamak" 5444.

Gerundium eki *p* ile birlikte eylemin sona erdiğini bildirir.

1521 *edizlik tiledi süzüük can turug*
uçup bardı can kaldı kalbiüd kurug

"Saf ve temiz ruhu yükselmek diledi; ruhu uçtu gitti, boş bir kalıp kaldı."

Diğer örnekler:

çıkıp bar- "[can] çıkıp gitmek" 5842, 6296.

- keçip bar-* "geçip gitmek, göçüp gitmek" 377, 3615, 4909, 6288, 6336.
köçüp bar- "göçüp gitmek" 3024, 4815.
ölüp bar- "ölüp gitmek" 5918.
turup bar- "kalkıp gitmek, ayrılmak" 506, 2559, 3841, 5446, 6278, 6299.
udup bar- "uykuya geçmek, uykuya dalmak" 3285, 3838, 3951, 4962.
yatıp bar- "yatıp uyumak" 6214, 6218.
yitip bar- "yitip gitmek, yok olmak" 6425.
yorup bar- "yürüyüp gitmek" 6285)

Ayrıca bir örnekte asıl eylem de geçmiş zaman çekimindedir. Anlamda herhangi bir değişiklik bulunmamaktadır:

- 5970 *közin yumdı erse udımak tilep*
usı uçtı bardı közindin yırıp
"Uyumak arzusuyla gözlerini kapamak istedi, fakat gözünden uykusu uçup gitti."
Emir kipli olunca devam etmeyi pekiştirmektedir.
4636 *negü tir eşit emdi kökçin sakal*
uka bar munı sen turu kalma kal
"Şimdi ak-sakal ne der, dinle; bunu anlamaya çalış ve yaşlılığında şaşırma."

Diğer örnekler:

- körü bar* "dikkat et, iyice bak" 3537, 4652, 5065, 5138, 6451.
körü bargıl aynı anlamda 6426.
uka bar "anlamaya çalış, iyice anla" 4460, 5269, 6398.
yori bar "yürü git, durma git, zaman kaybetmeden git, haydi git" 512, 573, 6195, 6282.
yori bargıl aynı anlamda 3498, 5005.

bil- "bilmek"

Yalnızca ünlülerle yapılan ulaçlardan sonra hem olumlu hem de olumsuz biçimiyle kullanılmıştır. Orhon yazıtlarında ve eski Uygurca metinlerde *körü bil-* "görebilmek" örneği dışında yardımcı eylem olarak görünmeyen (Gabain, 1988: §249, Korkmaz, 1959: 115-116) *bil-* eylemi Kutadgu Bilig'de betimleyici eylem olarak "yapabilmek, muktedir olmak, gücünde olmak" anlamlarını bildirmektedir. Bazı örneklerde yeterlilik anlamı çok belirgindir:

- 1941 *manga ok tapındıg kiçigde berü*
körü öğrenü bilding edgü törü
"Küçüklüğünden beri hep benim hizmetimde bulundun; [bundan dolayı] görerek iyi kanunları öğrenebildin."

Diğer örnekler:

- seçe bil-* "seçebilmek" 329.
kılu bilme- "yapamamak, edememek" 5534.
yöre bil- "[rüyayı] yorumlayabilmek" 5993)

Birçok örnekte ise eylemin gerçek anlamı olan "bilmek"ten ayırt etmek güçtür.

- 2077 *tügük yüz irig söz küvez kür kılık*
kişig yirgürür köndrü bilmez yorık

"Asık suratlı, kaba sözlü, kibirli ve mağrur kişi herkesi kendisinden nefret ettirir, işini yoluna koyamaz (koymasını bilmez)."

Diğer örnekler:

- uta bil-* "tutabilmek, tutmasını bilmek" 713, 1287, 1288, 2480, 6522.
sözleyü bil- "söyleyebilmek, söylemesini bilmek" 984, 987, 1003.
tire bil- "toplayabilmek, toplamasını bilmek" 1285, 1674.
yiüyü bilme- "yiyememek, yemesini bilmemek" 724, 1285, 1674, 5396, 6438.
yora bil- "yorumlayabilmek, yormasını bilmek" 4367.

yöre bil- "yorumlamak, yorumlamasını bilmek" 5993, 6001.

Ancak bazı yerlerde gerçek anlamında olduğu çok belirgindir:

3998 *kirü hem çıka bilse oldrug turug*
tapug bilmese er tek emger kurug

"O, girmesini, çıkmasını, durmasını ve oturmasını bilmelidir; insan hizmet etmesini bilmezse, boşuna zahmete girmiş olur."

Diğer örnekler:

çıka bil- "çıkmasını bilmek" 4038.

körü bil- „görerek bilmek, görgüsünden bilgi edinmek" 4638.

tiyü bil- "diye bilmek, sanmak, var sanmak" 3179, 3985.

yetrü bil- "iyice öğrenmek, iyice bilmek" 4380, 4693.

bir- "vermek"

En fazla kullanılmış eylemlerden biri olan *bir-* Türkiye Türkçesindeki kolaylık, çabukluk ve birdenbirelik (Ergin, 1985: 387) anlamları yanında başka anlamlar katmaktadır. *p* ulaç ekiyle birlikte (sadece *sunup bir-* "uzatmak" 3275, 3811, 3830) kullanıldığında eylemin başkasının lehine yapıldığını, yönelişi bildirir.

3942 *kötürdi bitig kör öze tamgalap*
sunup birdi ögdülmiş aldı ulap

"Üstünü mühürleyip mektubu eline aldı, uzattı ve Ögdülmiş de aldı."

Çağatay'ın verdiği bilgiye (1978: 244) dikkat edilirse *bir-* betimleyici eylemi Eski Uygurcada "söylemiş olmak, katiyetle, esaslıca söylemek" anlamına gelmektedir. Ayrıca Gabain'in yazdığına göre (1950: §255) "bildirmek; yani başkasının menfaati için" anlamındadır. Kutadgu Bilig'de de *ayu bir-* tezlik anlamında değil, etraflıca, ayrıntısıyla anlatmak, bildirmek anlamına gelmektedir.

569 *ayu birdi kılın kılınçı yangın*
sayu birdi bilgin ukuşu tengin

"Onun halini, tavrını, doğasını birer birer anlattı; akli ile orantılı olan bilgisini bir bir saydı."

Diğer ulaç ekleriyle (A/U) birlikte kullanıldığında eylemin tamamlandığını anlatır, ancak bu tamamlanmada bir kolaylık, çabukluk, tezlik, birdenbirelik, anidenlik vardır:

4257 *sevinç bolsa kimke özüng sevnü bir*
sakınç kadgu tegse yime saknu bir

"Birinin sevinci varsa, buna sen de sevin; o keder ve kaygıya düşerse, sen de kederlen."

4863 *bolu birdi evren kelü birdi kut*
negü kolsa arzu kelü birge büüt

"Felek rast getirdi, sen mutluluğa kavuştun; başka hangi arzuların varsa, onlar da gelecektir, buna inan."

Diğer örnekler:

aça bir- "açıvermek" 387, 1058, 1883, 4880, 5855, 6207, 6412.

alu bir- "alıvermek" 2542.

arturu bir- "arttırıvermek" 5082.

ayu bir- "anlatmak, izah etmek, ayrıntısıyla söylemek, açıklamak" 37, 384, 504, 508, 638, 649, 649, 651, 721, 749, 787, 839, 851, 854, 982, 1013, 1057, 1185, 1612, 1657, 1677, 1795, 2176, 2268, 2434, 2500, 2533, 2594, 2669, 2823, 3101, 3679, 3934, 3992, 4141, 4160, 4164, 4313, 4315, 4317, 4352, 4455, 4566, 4568, 4572, 4856, 4866, 5050, 5400, 5603, 5720, 5812, 5921, 5981, 6008, 6237, 6395, 6422, 6427, 6497, 6589, 6594.

bolu bir- "oluvermek" 92, 119, 122, 344, 1330, 1642, 1805, 2047, 3070, 3123, 3345, 4988, 5067, 5227, 5297, 5741, 5743, 5819, 5896, 6093, 6095, 6192.

- ite bir-* “edivermek, yoluna koymak” 146.
kelü bir- “gelivermek” 3073, 5694, 6095, 6619.
kılu bir- “yapıvermek” 425.
kodu bir- “koyuvermek, bırakıvermek” 3087, 3697, 3864, 4929, 4980.
kolu bir- “dileyivermek” 5667.
odguru bir- “uyandırıvermek” 5690.
seçe bir- “seçivermek” 4856.
turu bir- “duruvermek” 4580.
tuta bir- “tutuvermek, sevk etmek, ayakta tutmak” 393, 6266.
udu bir- “uyuvermek” 5896.
yora bir- “yorumlayıvermek” 797

bol- “olmak”

Asıl eyleme “imkan, olabilirlik” ve olumsuz “imkansızlık, olmazlık” anlamı kazandırır.

- 248 *neçe kördüm erse isizler işi*
ozu bolmadı ay biliglig kişi
“Kaç defa gördüm ey bilgili kişi, kötülerin işi hiçbir zaman ileri gidemedi”

Ayrıca geniş zamanın olumsuzuyla çekimlenmiş eylemlere geldiğinde (-mAz bol-: 1637, 1639, 2263, 2470, 4203) aynı anlamı kazandırmaktadır.

- 2249 *isiz edgü birle yaraşmaz bolur*
köni egri birle küreşmez bolur
“Kötü ile iyi hiçbir zaman anlaşamaz; doğru ile eğri hiçbir zaman yenişemez”.

Ancak geniş zamanın olumlu ve gerundium ekleriyle birlikte asıl eylemin tamamıyla sona erdiğini bildirir.

- 2171 *kamuğ erdemi bolsa erde örü*
budunka birür bolsa edgü törü
“Bütün erdemlerde herkesten üstün olmalı; halka karşı adaletle davranmalı.”
6021 *bu tüş körse yörme bilü bilmeyü*
neteg yörse tüşni bolur anlayü
“Düş görünce onu bilir bilmez yormamalı; o düş nasıl yorulursa öyle çıkar.”

Diğer örnekler:

- bilir bol-* “bilmek” 2780.
büte bol- “çok zaman geçmek” 1587.
tiler bol- “dilemek” 1518, 4786.
tirlür bol- “dirilmek, yaşamak” 3073.
turur bol- “durmak, bulunmak” 4051.
yıgılayü bol- “ağlamak” 6022.
yitip bol- “yitmek” 5969.

Ayrıca -sA bol- biçimi (krş. Korkmaz, 1959: 122) birkaç örnekte (311, 693, 2426) “imkan” veya “imkansızlık” anlamı kazandırmaktadır.

- 2426 *kılıç birle alsa bolur terk ilig*
kalem bolmağınça basumaz eliğ
“Bir ülkeyi kılıç ile derhal ele geçirmek mümkündür; fakat kalem olmayınca insan onu elinde tutamaz.”

ıd- “göndermek, salmak, serbest bırakmak”

Esas eylemin “tamamıyla, tamamen” sona erdiğini bildirir. Esas eyleme “tamamıyla, tamamen, bütün olarak” anlamı katmaktadır.

1156 *yavalıkta keçti tiriglik isiz*
süre ıdtım öd küin bu beglik isiz

“Hayatım, ne yazık ki, beyhude geçti; vaktimi ve beylik zamanımı, yazık ki, boşa harcadım.”

Diğer örnekler:

kıldru ıdma- “yapılmasına meydan vermemek” 6153.

körü ıd- “göz önünde bulundurmak, gözlemek, görmek” 1489, 2549, 3329, 5198, 5849, 6189.

süre ıd- “uzaklaştırmak, kovmak, bırakmak” 1484, 4509, 6367, 6563.

töküp ıd- “tamamen dökmek” 4277.

kal- “kalmak”

Esas eylemin veya ortaya çıkan yeni durumun sürekliliğini bildirir. Esas eylem *U* veya *p* eklerinden birini almıştır.

983 *bu til yasınga korksa emdi özüing*
yatu kalga barça asıgıg sözüing

“Şimdi sen yalnızca dilin zararından korkup konuşmazsan, tüm faydalı sözlerin olduğu yerde kalır, fayda sağlamaz.”

Eserimizde geçişsiz eylemlerle özellikle *tur-* “ayakta durmak, ayağa kalkmak” ve *yat-* “yatık durumda bulunmak, uzanmak” eylemleriyle birlikte kullanılan geçişsiz bir eylemdir. Ancak sadece bir örnekte geçişli eylemlerle birlikte kullanılmıştır. Burada eylemin bitmişliğini ve bir kez yapıldığını göstermekte ve “bir kez olsun bile” anlamına gelmektedir.

2754 *kiçigde körü kalsa altun kümüş*
anıg suklukı bolmaz ança öküş

“Küçüklüğünde altın ve gümüş gören kişi kendisini pek fazla mal ve hırsına kaptırmaz.”

Diğer örnekler:

artap kal- “[eğer hicvederse insanın adı] daima kötü olarak kalmak” 4396.

bayup kal- “sıkıntı çekmemek, zenginlik içinde bulunmak” 3023.

engip kal- “şaşırmış bir halde kalmak” 5967.

туру kal- “(geriye, yerinde, geri, geride) kalmak” 1051, 1199, 1482, 1804, 3092, 4636, 4685, 5300, 6070, 6442, 6552.

turup kal- “ölmemek” 1200.

yatu kal- “yerinde kalmak, yatık durumda bulunmak” 1363, 4684.

kel- “gelmek”

Geçişsiz bir eylem olan *kel-* *A/U* eki almış geçişsiz eylemlere gelmiştir. Asıl eylemin önceden başlayıp sürdüğünü ve konuşana yaklaştığını, yöneldiğini gösterir. Bir noktada başlayan esas eylem belli bir noktaya kadar devam etmektedir. *bar-* eylemi uzaklaşmayı anlatırken *kel-* eylemi yaklaşmayı ifade etmektedir. Emir kipindeki bir örnek (*yori kel* “yürü gel, haydi gel” 4975) dışında bütün örnekler görülen geçmiş zaman çekimindedir.

63 *togardın ese keldi öngdün yili*
ajun itgüike açtı uştmah yolu

“Doğudan bahar yeli eserek geldi; dünyayı süslemek için cennet yolunu açtı.”

4975 *yori kel kirelim manga ay sözüing*
nelük evre keldi yana bu özüing

“Haydi gel, girelim, neden yine buraya geldiğini anlat bakalım.”

Diğer örnekler:

ata kel- “tan atmaya başlamak” 5971.

kopa kel- “kalkmak, yükselmeye başlamak, yerinden kalkmak” 3840, 5672, 5675, 5960.

mengzetü kel- "benzemek, benzer olmak" 5776, 6462.
mengzeyü kel- "benzemek" 441.
sıgnu kel- "sığınmak" 6639.
yıglu kel- "toplanmak, sich versammeln" 460.

kod- "koymak"

Geçişsiz bir eylem olan *kod- p* ulaç ekiyle geçişli bir eyleme gelerek eylemin tamamlandığını, başarıyla sonlandırıldığını bildirir. Kutadgu Bilig'de iki örnek (*urup kod-* "[iyi kanun] yazıp bırakmak" 1461, *körü kod-* "gözden kaçırmamak" 4659) dışında bütün yerlerde (1354, 1356, 2226, 2699, 2776) *bitip kod-* "yazmak, yazmak ve öylece bırakmak yazılı bırakmak" biçiminde geçmektedir.

1356 *munu emdi artuk bağırsaklıkın*
bitip kodtum öt sav kumarı okın

"İşte şimdi, büyük bir bağlılıkla, vasiyetim olan öğütlerimi yazıp bıraktım, oku."

U ulaç ekiyle sadece bir örneği bulunmaktadır. Süreklilik anlamı katmaktadır.

4659 *tözüke tegür aş körü kodmağıl*
söke barmasunlar açın ıdmağıl

"Herkesi yemek yetiştir, kimseyi gözden kaçıрма; onları aç bırakma, sana söverek dönmesinler."

kör- "görmek"

Hareketin zaman kaybedilmeden, hemen yapılması gerektiği isteğini veya bir işin yapılması için gayret gösterilmesi gerektiğini bildirir. Bundan dolayı "çalışmak, gayret etmek, uğraşmak" anlamlarını kazandırır. Geçişli bir eylemdir ve en çok geçişsiz eylem *bak-* eylemiyle birlikte kullanılmıştır.

195 *baka kördüm erse yinik boldı yük*
özüm aydı sözle sözüng barı tök

"Dikkatle bakınca, yüküm hafifledi; dedim kendi kendime: Söyle, dök içindekileri."

4931 *yana bolga bizni tilegey turup*
özi öz yığın kılga yetrü köriip

"Olur ki, bir gün bizi ister; iyice düşünerek kendisi için hangisi daha faydalıysa, onu yapar."

Diğer örnekler:

baka kör- "dikkat etmek, iyice bakmak, görmek, iyice düşünmek, bakıvermek" 195, 239, 627, 644, 655, 770, 790, 1140, 1898, 2112, 2149, 3253, 3260, 3338, 3364, 3539, 3685, 3992, 4355, 4376, 4685, 4721, 4836, 5124, 5146, 5151, 5181, 5182, 5191, 5361, 5630, 5675, 5769, 5827, 6069, 6071, 6226.

bakıp kör- aynı anlamda 768, 5340, 5815.

bak kör aynı anlamda (emir) 1168.

bakın kör aynı anlamda (emir) 1283.

titrü kör- "titremek, iyice dikkat etmek" 328.

teg- "değmek"

Sadece iki yerde (487 ve 3956) geçen *teg-* eylemi asıl eylemin sona erdiğini, hedefe ulaşıldığını bildirmektedir. Geçişsiz eylemlerle (*kel-* "gelmek", *bar-* "varmak, gitmek") birlikte görülmektedir.

487 *kelip tegdi ilig turur orduka*
ögi köngli kolmuş tilek arzuka

"Sonunda hükümdarın bulunduğu şehre geldi, can ve gönülden dilediği arzusuna kavuştu."

3956 *barıp tegdi erse kadaşka yakın*
yırak tüşti attın küdezdi hakın

“Kardeşinin evine yaklaşıncı, onun hatırını sayarak biraz uzakta atından indi.”

tur- “durmak, ayağa kalkmak, ayakta durmak”

Geçişsiz bir eylem olan *tur-* *p* gerundiumlu bir örnek (*sak kılıp tur-* “tetikte bulundurmak, uyanık bulunmak” 2025) dışında *A/U* gerundium ekleriyle birlikte kullanılmıştır. Genelde asıl eylemin sürdüğünü bildirir.

118 *yaga tursu yağmur yazılsu çiçek*
kurmuş yıgaçtın salınsu küjek

“Yağmur yağmaya devam etsin, çiçekler açılsın, kurmuş ağaçlardan perçemler sarksın.”

1639 *bu edgü kılı tur ay edgü kişi*
karımaz bolur edgü mengü yaşı

“Ey iyi insan, iyilik yapmaya devam et; iyilik yaşlanmaz, onun ömrü ebedidir.”

Diğer örnekler:

aytu tur- “daima söylemek” 2564, 4185.

baka tur- “bakımını üstlenmek, kollamak, dikkat etmek, hizmetinde bulunmak, seyre dalmak” 538, 541, 656, 760, 800, 5274, 5302, 5717, 6217, 6345.

baru tur- “hergün gitmek” 4161.

birü tur- “kanunları vazetmekte devam etmek, vermekte devam etmek,” 3093, 4330, 5553, 6265.

içe tur- “sürekli içmek” 4628.

ite tur- “daima nizam altında bulundurmak, daima yapmak” 2547, 5504.

kılı tur- “devamlı yapmak, yapmakta devam etmek” 4275, 5589.

korku tur- “daima korkmak” 4095, 6363.

körü tur- “dikkat etmek, görmek istemek” 250, 559, 4199, 5592.

okıyu tur- “çağırmakta devam etmek” 3535.

ögrenü tur- “öğrenmekte devam etmek” 3169.

öyü tur- “daima övmek” 1273.

saknu tur- “mümkün mertebe korumaya çalışmak” 5281.

süze tur- “gözden geçirmek, süzmek” 5504.

yiüyü tur- “sürekli yemek” 4600, 4628.

Ancak bazı yerlerde, özellikle emir kipinde, eylemin tamamlandığını bildirir.

4104 *kirü tur tiseleler ağırlık öküş*
çıkka tur tise kör yüzüingke söküş

“Gir! derlerse, bu büyük bir lütuftur; çık! derlerse, bu insanın yüzüne karşı bir hakarettir.”

Diğer örnekler:

aşnu tur- “açmak” 3844.

yandru tur- “yüz çevirmek” 5783.

tut- “tutmak”

Geçişli eylemlere gelen *tut-* eylemi *A/U* gerundium ekli esas eylemlere süreklilik anlamı katmaktadır.

1303 *tişig boşlag idma yapa tut kapug*
tişidin tegir erke tengsiz kamuğ

“Kadını başı boş bırakma, kapıyı kapalı tut; erkeğe her türlü uygunsuzluk kadından gelir.”

1491 *yava idma boşlag yıga tut kısa*
yıga tutsa oğlan bulur kut basa

“[Çocuğu] serbest ve başıboş bırakma, sıkı tut ve kötü hareketlerine engel ol; çocuk sıkı bir terbiye altında bulundurulursa, sonunda bahtiyar olur.”

Diğer örnekler:

- agırlayı tut-* "itibar göstermek" 5539.
basa tut- "hakim olmak" 993, 4329, 5280.
kavşuru tut- "kavuşmuş tutmak" 4056.
körü tut- "dikkatle yerine getirmek" 5611.
örte tut- "kapalı tutmak" 4035.
seçe tut- "iyice seçmek, iyice ayırt etmek" 5529, 5530, 5914.
tıda tut- "[diline] hakim olmak, engel olmak" 4184, 5557, 6182.

tüş- "düşmek"

Sadece bir yerde betimleyici eylem olarak görülen *tüş-* eylemi geçişsiz eylemin aşağıya doğru olan hareketinde hızlılığı (*krş.* Gabain, 1953: 6) bildirir.

- 5485 *bu kafir için tut er at sü tolum*
öliip tüşe kafirde bolmaz ölüm

"Asker, ordu ve silahını kafirlere çevir; kafirlerle dövüşürken ölmek ölüm değildir."

Birçok yerde *kelip tüş-* "gelip atından inmek" (5668, 5823, 6283, 6421) biçiminde gerçek anlamında kullanılmıştır.

u- "muktedir olmak"

Orhon yazıtlarında (KT D10, BK D9, BK D19) ve Eski Uygurca metinlerde "yapabilmek, muktedir olmak, -ebilmek, gücünde olmak" (UygS: 206; Çağatay, 1978: 245; Gabain, 1988: §249; KuPu: 28, 33, 35; KaPa: XV 8, XXVII 3, XXXIV 7, XXXV 4, XXXVII 3, XXXIX 2 ve 7, LIX 3, LXXIV 3; Üçit 100b 5, 100b 16, 103a 7, 103a 8, 103a 9, 103a 10, 103b 11, 104a 8, 104a 16, 104b 4, 107b 7, 107b 8, 107b 10, 117b 1, 118a 12, 119a 8, 119b 14, 122b 6) anlamıyla bağımsız bir eylem olarak görülen *u-* eylemi Karahanlı Türkçesinin diğer eserlerinde (AH, KuT ve DLT¹⁰) de geçmektedir. Harezmi Türkçesinde *kılumaz man* "kılamam" (Rabguzi 170r: 12), *sözleyümes* "söyleyemez" (Rab 26r: 1), *körümes biz* "göremeyiz" (NF 76: 8) örneklerinde olduğu gibi ulaç eylem ekiyle kaynaşmış olarak görülmektedir (*bkz.* Akalın, 1988: 197). Ayrıca Zamahşari'nin 1127-1144 yıllarında yazdığı Harezmi Türkçesindeki eseri Mukaddimetü'l-Edeb'te de (ME 58-6, 76-1 ve *umaz* "güç, kuvvet" 49-6) karşımıza çıkmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde de (*-ImA-*) birleşik olarak görülmektedir.

Kutadgu Bilig'de hem müstakil bir eylem (*uğınça, umadı, umaz, usa* biçimlerinde olmak üzere 4 şekilde ve toplam 34 yerde), hem de betimleyici veya yardımcı eylem olarak geçmektedir. Genelde esas eylemle bir kaynaşma ve vokal uyumuna uygunluk göstermektedir. Ancak sadece *sernü uma-* "soğukkanlılığını koruyamamak" (5863) örneğinde ayrı yazılmıştır. Bir başka yerde aynı yapı bitişik (*sernüme-* "tahammül edememek" 6277) biçimiyle görülmektedir.

- 2426 *kılıç birle alsa bolur terk ilig*
kalem bolmagınça basumaz elig

"Bir ülkeyi kılıç ile derhal ele geçirmek mümkündür; fakat kalem olmayınca, insan onu elinde tutamaz." Bu örnek beyit yukarıda (*bol-* eylemi altında) verilmişti.

- 5863 *neçe ked er erse yongag tınglamaz*
ozunçı ara kirse sernü umaz

"Ne kadar olgun ve iftiralara kulak asamaz bir insan olsa bile, iftiracı araya girince, soğukkanlılığını koruyamaz."

Diğer örnekler:

- bilüme-* "bilememek" 202, 3990, 5656.
kıluma- "kılamamak, yerine getirememek" 392, 3340, 3341, 5562.
tezüme- "kaçamamak" 713.

¹⁰ Divanü Lügâti't-Türk'te *u-* "kudreti olmak, gücü yetmek" eylemini gösteren iki kayıt bulunmaktadır: *uğınça* "gücü yettiğince" (II 44) ve *uğan Tengri* "her şeye gücü yeten Tanrı (I 77).

- tapnuma-* “[görevini] yerine getirememek” 1353.
öteyüme- “[hakkını] ödeyememek” 1560, 1592.
emleyüme- “tedavi edememek” 2002.
yiüyüme- “yiyememek, burada: hükmedememek” 2031.
kaçuma- “kaçamamak” 2390.
tutuma- “tutamamak, [sözünü] tutamamak” 2470, 6433.
itüme- “[uzun zaman] devam ettirememek” 3123.
turuma- “duramamak” 4415.
aluma- “alamamak” 5909.
unama- “kabul edememek” 5965.
yaruma- “aydınlanmamak” 6217.
sözleyüme- “söyleyememek” 6474.

yat- “yatmak”

Asıl eylemin sürdüğünü anlatır. Şimdiki zamanı anlatmak için kullanılmıştır. Bir örnek dışında (*küdü yat-* “sürekli beklemek” 5340) *p* gerundium ekiyle birlikte kullanılmıştır.

- 1286 *sanga kaldı malım manga boldı yük
erej birle yip yat sevinç birle bük*

“Malım sana kaldı, bana ancak yük oldu; huzur içinde yemekte devam et, güle güle kullan.”

- 4835 *neçe ming tirig öldi tulup batur
bizing kelgümüzni küdezip yatur*

“Yaşayan kaç bin insan öldü ve yerin altına girip gizlendi; orada bizim de gelmemizi bekliyorlar.”

Diğer örnekler:

tinip yat- “sürekli tembellik yapmak, dinlenmek, yatmağı alışkanlık haline getirmek” 3835, 4784, 4785.

- küdüp yat-* “bekleyip durmak” 6404.

yorı- “yürümek, gitmek”

Geçişsiz eylem *yorı-* ~ *yür-* (*krş.* Arat, 1928: 12) geçişsiz eylemlere gelerek hareketin sürdüğünü veya tekrarlandığını bildirir.

- 3668 *bayat adilinge tutçı korku yorı
umın fazlınga tutçı tegnü yorı*

“Tanrının adından daima korkarak yaşa, fakat fazlından da asla ümit kesme ve ona daima hizmet et.”

- 685 *münüm bu mini yalnguk irsel tiyü
ayıglap yorırlar kişike ayu*

“Kusurum varsa, şudur: insanlar, kendi aralarında, beni dönek diye kötüler dururlar.”

Diğer örnekler:

- barıp yorı-* “yola çıkmak” 5042.
katlıp yorı- “bir arada yaşamak” 461.
küdezip yorı- “iyice muhafaza etmek” 1413.
yanaşu yorı- “yan yana yürümek, birlikte yaşamak” 3140.

Ancak elimizdeki bütün eylemlerde “yaşamak” anlamında kullanıldığı yargısına da ulaşmak mümkündür. Bundan dolayı hem esas eylem hem de betimleyici eylem olarak yorumlanabilir.

Sonuç

Ele alınan bütün betimleyici eylemler ilgili hareketin tarzını daha yakından betimlemektedirler. Bundan dolayı gerundium (*A/U* ve *p*) ekleri almış esas eylemle oluşturduğu

birlikte belirli işlevlere sahiptirler. Hepsi (*u-* eylemi dışında) esas eylemden ayrı yazılırlar. Her biri ayrı bir özellik belirtirken bazıları benzer anlamlar katabilmektedir. Örneğin bunlardan *bar-*, *kal-*, *kel-*, *kod-*, *tur-*, *tut-*, *yat-* ve *yori-* eylemleri esas eylemin sürerliliğini göstermektedir. Ancak bazı farklılıklardan dolayı birbirlerinden ayrılırlar. *bar-* eylemi asıl eyleme hem “sürerlilik” hem de “belirli bir yönde ilerleme” veya “bir yöne doğru uzaklaşma” anlamları katarken, *kal-* eyleminde “belirli bir yön” söz konusu değildir. Diğer betimleyici eylemler kılış özelliklerine göre kabaca aşağıdaki biçimde gruplandırılabilir: Olasılık ifade eden eylemler: *bil-*, *bol-*, *u-*; hareketin sonlandığını bildiren eylemler: *al-*, *bar-*, *bir-*, *bol-*, *id-*, *kal-*, *kod-*, *teg-*, *tur-*; bir yön gösteren eylemler: *bar-*, *bir-*, *kel-*; betimleyici eylemlerin yedisi geçişli (*al-*, *bil-*, *bir-*, *id-*, *kod-*, *kör-*, *tut-*) ve on tanesi geçişsiz (*bar-*, *bol-*, *kal-*, *kel-*, *teg-*, *tur-*, *tüş-*, *u-*, *yat-*, *yori-*) eylemdir.

Son olarak ayrıca Kutadgu Bilig’in çok sayıda betimleyici eylemi içerdiği ve bundan dolayı da Türkçenin tarihsel gelişiminde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AKALIN, M. (1988). *Tarihî Türk Şiveleri*, Ankara. (Philologiae Turcicae Fundamenta’nın birinci cildindeki bazı makalelerin Türkçe çevirisini kapsar.)
- AKSAN, D. (Haz.) (1983). *Sözcük Türleri*, Ankara.
- ARAT, R. R. (1928) = Rachmatullin, G. R. *Die Hilfsverben und Verbaladverbien im Altaischen*, Weimar. (= Ayrı baskı: *Ungarische Jahrbücher*, VIII, 1/4.)
- ARAT, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III, İndeks*, Haz. Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce, İstanbul.
- ARAT, R. R. (1991). *Kutadgu Bilig I, Metin ve II, Çeviri*, Ankara.
- ARAT, R. R. (2006). *Kutadgu Bilig*, İstanbul.
- BANG KAUP, W. (1916). *Studien zur vergleichenden Grammatik der Türkischen Sprachen. II: Über das Verbum al- “nehmen” als Hilfszeitwort*, Berlin.
- BANGUOĞLU, T. (1938). *Altosmanische Sprachstudien zu Süheyl-ü Neobahar*, Breslau.
- BANGUOĞLU, T. (2004). *Türkçenin Grameri*, Ankara.
- ÇAĞATAY, S. (1978). “Eski Osmanlıcada Fiil Müştakları III Gerundifler”, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara. (= *DTC Fakültesi Dergisi*, VI, 5, 1947.)
- CLAUSON, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth Century Turkish*, Londra.
- DEMİR, N. (1994). “Birleşik Fiiller ve Vurgu: -iver- Şeklinin Görevlerini Tespitte Vurgunun Rolü”, *TDAY Belleten 1994*, Ankara 1996: 83-94.
- DENY, J. (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, Çev. Ali Ulvi Elöve, İstanbul. (= *Grammaire de la langue turque (dialecte Osmanli)*, Paris 1921.)
- DİLÂÇAR, A. (1989). “Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihi”, *TDAY Belleten 1971*, Ankara, s. 83-145.
- DİLÂÇAR, A. (2003). *Kutadgu Bilig İncelemesi*, 4. bsk. Ankara.
- DLT = B. Atalay (1988). *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi I-III*, Ankara.
- ECKMANN, J. (1988). *Çağatayca El Kitabı*, Çev. Günay Karaağaç, İstanbul.
- ERCİLASUN, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*, Ankara.
- ERGİN, M. (1985). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.
- GABAIN, A. von (1950). *Altürkische Grammatik*, Leipzig. (Çevirisi: *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet Akalın, Ankara 1988).
- GABAIN, A. von (1953). “Verbalkompositionen im Türkischen”, *TDAY Belleten 1953*, Ankara 1988: 1-15; (Çevirisi: “Türkçede Fiil Birleşmeleri”, *TDAY Belleten 1953*, Ankara 1988: 16-28.)
- HACIEMİNOĞLU, N. (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Ankara.
- HACIEMİNOĞLU, N. (2003). *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Ankara.
- KaPa = J. R. Hamilton, *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prenses Masalının Uygurcası (Kalyānamkara ve Pāpamkara)*, Çev. Ece Korkut - İsmet Birkan, Ankara 1998.
- KARAMANLIOĞLU, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara.
- KORKMAZ, Z. (1959). “Türkiye Türkçesinde “iktidar” ve “imkân” gösteren yardımcı fiiller ve gelişmeleri”, *TDAY Belleten 1959*, Ankara 1988: 107-124.
- KORKMAZ, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara.
- KuPu = Ş. Tekin (1993). *Uygurca Metinleri I: Kuanşi im Pısar (Ses İştien İlâh)*, Ankara.
- KuT = A. Ata (2004). *Türkçede İlk Kur’an Tercümesi (Rylands Nüshası)*, Ankara.
- ME = N. Yüce (1993). *Mukaddimetü’l-Edeb, Zamaşari el-Hvarizmi*.
- NASILOV, D. M. (1972). “Zur Interpretation der Hilfsverben in den türkischen Sprachen”, *I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler 1972*, Ankara 1975: 505-510.
- OrYaz = T. Tekin, *Orhon Yazıtları*, Ankara 2006.
- ÖZTÜRK, R. (1994). *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara.
- RADLOFF, W. (1893). *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte I*, St. Petersburg.

- SCHAMİLOĞLU, U. (1988). "Türk dillerinde yardımcı fiiller sorunu", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988*, Ankara 1996: 153-168.
- SCHÖNIG, C. (1984). *Hilfsverben im Tatarischen: Untersuchungen zur Funktionsweise einiger Hilfsverbverbindungen*, Wiesbaden.
- SCHÖNIG, C. (1996). "Komplexe Verben im *Babur-name* (Haidarabad-Kodex)", *Ural-Altische Jahrbücher Neue Folge*, 14, 1996: 206-217.
- ŞAHİN, H. (2001). "Kutadgu Bilig'de Tasviri Fiiller", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2, 2001: 95-105.
- TEKİN, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*, İstanbul.
- Üçit = F. S. Barutçu Özönder, *Üç itigsizler*, Ankara 1998.
- UygS = A. Caferoğlu, *Uygur Sözlüğü*, İstanbul 1934.
- YÜCE, N. (1999). *Gerundien im Türkischen: Eine morphologische und syntaktische Untersuchung*, İstanbul. (= [doktora tezi] Mainz 1973.)